

Merendree – Heilige Geeststraat

archeologisch vooronderzoek – januari 2013

A. DE LOGI, J. HOORNE & J. VANHERCKE

DL&H-Rapport 6

Colofon

Project
Merendree – Heilige Geeststraat
Archeologisch vooronderzoek

Opdrachtgever:
Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen (VMSW)
Koloniënstraat 40
1000 Brussel

Eigenaar terrein:
Deinse Sociale Bouwmaatschappij (DSB)
Stationstraat 29
9800 Deinze

Uitvoerder:
De Logi & Hoorne bvba
Bekstraat 2
9850 Landegem
BTW BE 0845.028.465
RPR Gent
www.dl-h.be

DL&H-Rapport 6
ISSN 2294-0790
© 2013 – De Logi & Hoorne bvba

Niets uit deze publicatie mag vermenigvuldigd worden, opgeslagen in geautomatiseerde gegevensbestanden en/of openbaar gemaakt worden onder enige vorm of wijze ook (digitaal, mechanisch, door fotokopie) zonder toestemming van De Logi & Hoorne bvba

Inhoud

Voorwoord	5
Administratieve fiche	5
1. Inleiding	6
2. Aanleiding en doel van het onderzoek	6
3. Geografische en bodemkundige situering	6
4. Archeologische voorkennis	8
5. Tijds kader	9
6. Methodologie	9
7. Resultaten: algemeen	12
8. De oudste sporen: volmiddeleeuwse bewoning	15
9. Late- en postmiddeleeuwse periode: twee walgrachtsites	19
10. Recente sporen	22
11. Conclusies en aanbevelingen	23
12. Bibliografie	25

Voorwoord

Eind januari 2013 legde De Logi & Hoorne archeologische proefsleuven aan op een terrein van de Deinse Sociale Bouwmaatschappij (DSB) in opdracht van de Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen (VMSW). Dit rapport handelt over het project dat werd uitgevoerd naar aanleiding van de aanleg van een sociale verkaveling. Eerst wordt het algemene kader toegelicht in een aantal inleidende hoofdstukken met aandacht voor de aanleiding en het doel van het onderzoek, de situering, archeologische voorkennis en het tijds kader. Daarna wordt de methodologie nader beschreven, gevolgd door de resultaten met conclusies en een aanbeveling voor verder onderzoek.

Voor de uitvoering en opvolging van dit project stonden heel wat partners in, waarvoor dank: Opdrachtgever VMSW, in het bijzonder Johan Criquelion en Timothy Van de Velde; grondeigenaar DSB, in het bijzonder Nico Blomme; Onroerend Erfgoed, in het bijzonder Stani Vandecatsye; David Vanhee (Kale – Leie Archeologische Dienst); grondwerker De Pourcq; en landmeter Jonas Van Hooreweghe (Meet Het).

Administratieve fiche

Site:	Merendree – Heilig Geeststraat (MER-HGS-2013)
Ligging:	Terrein ingesloten tussen Heilig Geeststraat, Veldestraat en Gerolfsweg te Merendree (Oost-Vlaanderen)
Lambert 72-coördinaten:	X: 94220, Y: 197090; X: 94476, Y: 197199; X: 94522, Y: 197034; X: 94395, Y: 196967; X: 94313, Y: 196975 (hoekpunten gebied)
Kadaster:	Merendree, afdeling 4, sectie B, percelen 467a, 479, 480a, 483, 484a (partim)
Onderzoek:	vooronderzoek met ingreep in de bodem / proefsleuven
Opdrachtgever:	Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen
Eigenaar terrein:	Deinse Sociale Bouwmaatschappij
Uitvoerder:	De Logi & Hoorne bvba
Vergunning:	2012/520
Vergunninghouder:	Johan Hoorne
Vergunning metaaldetectie:	2012/520(2)
Vergunninghouder metaaldetectie:	Johan Hoorne
Wetenschappelijke begeleiding:	David Vanhee (Kale – Leie Archeologische Dienst)
Bijzondere voorwaarden:	Bijzondere voorwaarden bij de vergunning voor een archeologische prospectie met ingreep in de bodem: Nevele, Heilige Geeststraat-Gerolfsweg-Veldestraat
Bewaarplaats archief:	De Logi & Hoorne bvba Bekstraat 2 9850 Landegem
Grootte projectgebied:	4,2ha
Grootte onderzoeksgebied:	3,5ha
Termijn:	terreinwerk 28 t.e.m. 31 januari 2013 verwerking februari en maart 2013
Archeologen:	Johan Hoorne Jeroen Vanhercke Jana Van Nuffel Adelheid De Logi
Verwachting:	ongekend, hoog door omliggende vondsten
Resultaten:	volmiddeleeuwse bewoning; walgrachtsites postmiddeleeuwen/nieuwe tijden; recente tot subrecente perceleringsgrachten
Aanbeveling:	gedeeltelijk verder onderzoek

1. Inleiding

De Logi & Hoorne voerde op het einde van januari 2013 een archeologisch vooronderzoek uit te Merendree. De DSB plant er een sociale verkaveling op een terrein van in totaal 4,2 ha. Het terrein werd getoetst op archeologische sporen door de aanleg van lange, parallelle proefsleuven, met als doel na te gaan of het ondergronds bodemarchief uitgebreider dient gedocumenteerd te worden voor de verdere ontwikkeling. Ondanks een probleem van toegankelijkheid door de aanwezigheid van een haagbeukplantage, kon het grootste deel van het terrein toch onderzocht worden waarbij sporen van volmiddeleeuwse bewoning werden aangesneden. Ook twee jongere omwalde boerderijen en grachten werden opgetekend. Op een gedeelte van het terrein zal dan ook een vervolgonderzoek noodzakelijk zijn.

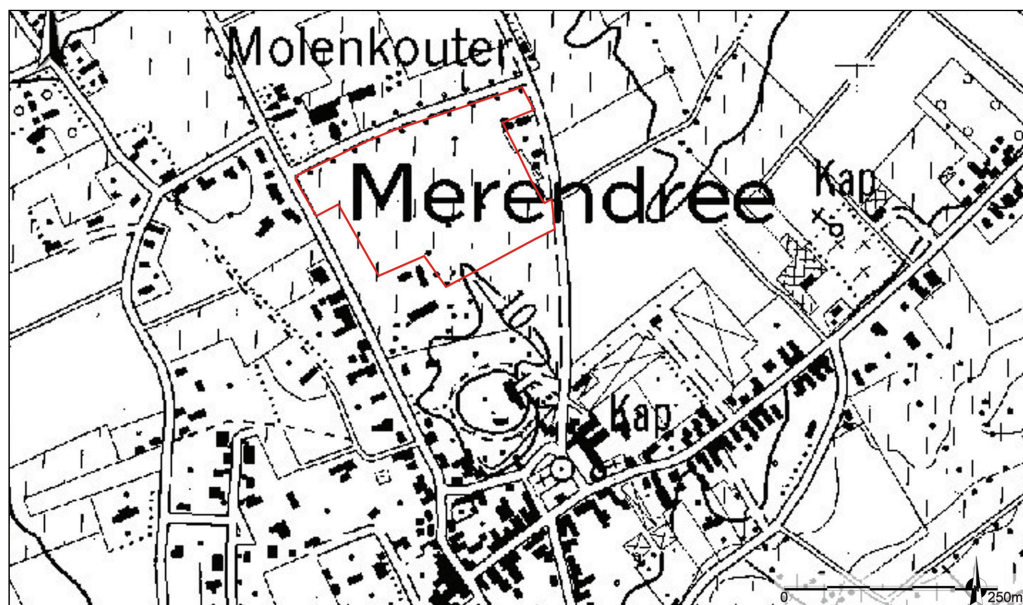
Dit archeologisch vooronderzoek vindt een schriftelijke neerslag in dit rapport, waarbij alle aspecten in verschillende hoofdstukken aandacht krijgen. Het project wordt eerst gesitueerd op geografisch, bodemkundig en archeologisch gebied. Daarna wordt de aanleiding, het doel van het onderzoek en de gehanteerde methode toegelicht, gevolgd door de resultaten met een conclusie en aanbeveling. Als aanvulling bij dit rapport hoort ook een digitale bijlage. Op de cd-rom kan het digitale grondplan, de sporen-, vondsten- en sleuvenlijst, de harrismatrices van de proefsleuven, een selectie van het foto-archief en een digitale versie van dit rapport geraadpleegd worden.

2. Aanleiding en doel van het onderzoek

Op het terrein wordt op korte tot middellange termijn een sociale woonverkaveling aangelegd in opdracht van de DSB. Met een dergelijke verkaveling komt een breed pallet aan bodemverstorende ingrepen. Niet alleen de bouw van wooneenheden, maar zeker ook de wegebouw en de aanleg van rioleringen en andere nutsleidingen, zorgt voor een ernstige bedreiging van het archeologisch bodemarchief. Om te verhinderen dat de mogelijke restanten van menselijke occupatie verloren zouden gaan, dienen ze eerst gedocumenteerd te worden. Het doel van een archeologisch vooronderzoek is nagaan of er archeologische sporen aanwezig zijn, wat hun datering, aard en verspreiding is, en of de bewaring en het wetenschappelijk belang een vervolgonderzoek noodzakelijk maken.

3. Geografische en bodemkundige situering

Het archeologisch vooronderzoek werd uitgevoerd te Merendree, een deelgemeente van Nevele. Nevele situeert zich in de provincie Oost-Vlaanderen, in het zuiden van het Meetjesland. Het projectgebied bevindt zich op een 300-tal meter van de dorpskern van Merendree en wordt begrensd door de Veldestraat, de Heilige Geeststraat en de Gerolfsweg. De zuidelijke begrenzing bestaat uit een kleinere grindweg die de Veldestraat en de Gerolfsweg met elkaar verbindt.

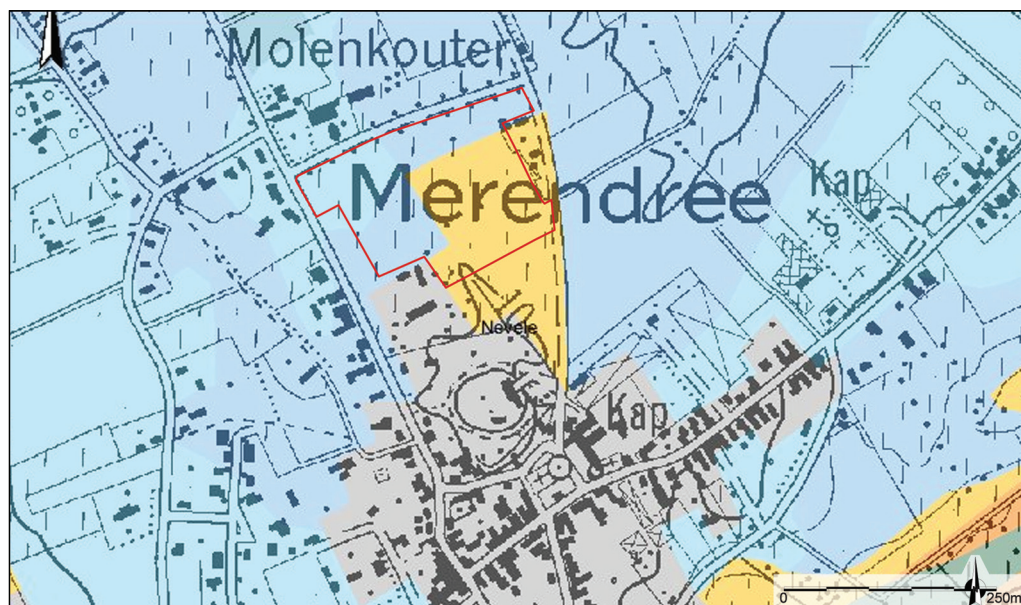

*Figuur 1: Het projectgebied aangeduid op een uittreksel van de topografische kaart
(© www.agiv.be)*

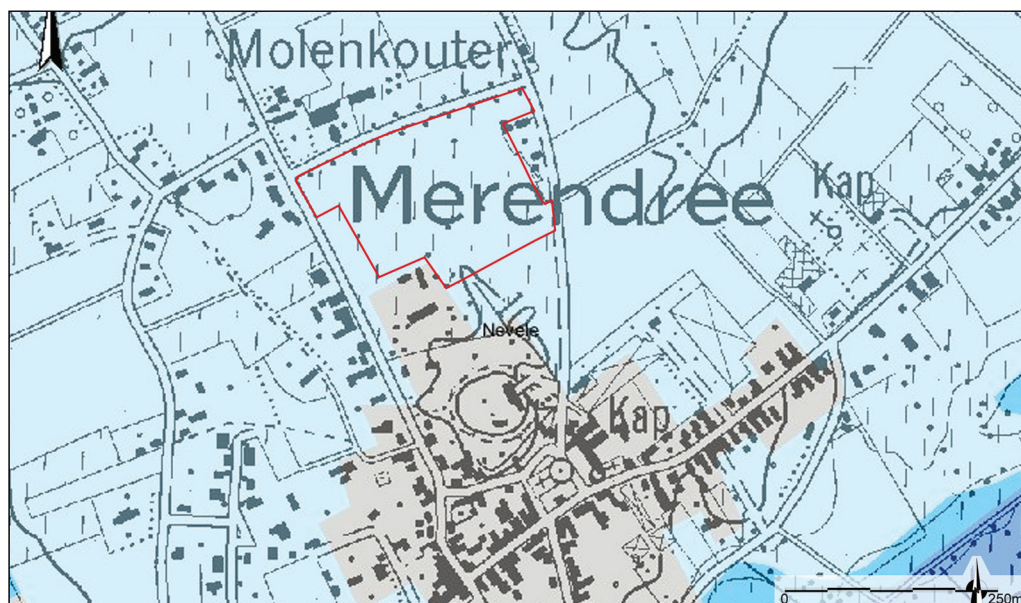
De onderzochte oppervlakte is 4,2ha groot en bestaat uit percelen 467a, 479, 480a, 483, en (een deel van) 484a van Nevele, afdeling 4, sectie B. Vóór de aanvang van het project bestonden de noordelijke percelen uit grasland (sleuven 1-3 en 9-12 en 21). Het grootste deel van het projectgebied bestond uit akkerland, en op de percelen in het westen waren haagbeuken aangeplant. Door de aanwezigheid van deze haagbeuken, bleek het onmogelijk het volledige perceel te onderzoeken. Ook een gracht en een klein stuk omzoomd terrein waren niet toegankelijk voor onderzoek. In totaal kon ongeveer 0,5ha niet geprospecteerd worden.

De percelen staan op de bodemkaart gekarteerd als vijf verschillende bodemtypes: in het noordwesten een droge zandbodem met een verbrokkelde ijzer en/of humus B horizont (Zbh), in het zuidwesten een matig droge bodem met een verbrokkelde ijzer en/of humus B horizont (Zch), in het noorden een matig droge zandbodem met sterk gevlekte verbrokkelde textuur B horizont (Zcc(h)), in het noordoosten een matig droge lemige zandbodem met verbrokkelde ijzer en/of humus B horizont (Sch), in het zuidoosten een matig droge licht zandleembodem met dikke antropogene humus A horizont (Pcm).

Figuur 2: Het projectgebied aangeduid op een uittreksel van de bodemkundige kaart met de textuurklassen
(© www.agiv.be)

Figuur 3: Het projectgebied aangeduid op een uittreksel van de bodemkundige kaart met de drainageklassen
(© www.agiv.be)

Figuur 4: Het projectgebied aangeduid op een uittreksel van een orthogonale luchtopname (© www.gisoost.be)

Het terrein ligt op een hoogte tussen 9,70 en 10,80m TAW. Het hoogste punt situeert zich in de noordwestelijke hoek van het plangebied. Van daar uit hellen de gronden af in zuidoostelijke richting tot 9,80m TAW, naar het oostzuidoosten tot 9,70m TAW, en naar het oosten tot 9,95m TAW. Centraal op het terrein bevindt zich een kleine depressie ter hoogte van de westelijke uiteindes van sleuven 15 tot en met 18, waar de TAW-waarden schommelen tussen 9,40 en 9,60m.

4. Archeologische voorkennis

Het projectgebied zelf werd voorafgaand aan deze prospectie nog niet archeologisch onderzocht, maar in de directe omgeving zijn behoorlijk veel archeologische sites gekend, die bovendien wijzen op een belangrijke menselijke activiteit of occupatie tijdens verschillende periodes. Het belangrijkste is de aanwezigheid van een Gallo-Romeinse *vicus* onder de huidige dorpskern van Merendree en bovendien werd er ook een belangrijke middeleeuwse bewoning geattesteerd.

Vlak ten oosten van het projectgebied, aan de andere kant van de Gerolfsweg zijn op luchtfoto's enkele schijfvormige structuren vastgesteld. Omdat er nog geen verder onderzoek naar gebeurde, is de aard ervan onduidelijk. Het zouden eventueel geëgaliseerde *tumuli* (ofwel grafheuvels) kunnen zijn (CAI-971642). Grenzend aan het projectgebied langs zuidelijke zijde bevindt zich een site met walgracht, namelijk Gerolfswal (CAI-971126). Deze omwalling is goed bewaard en nog zichtbaar in het landschap (CAI-971126).

Een 100-tal meter ten zuiden van de schijfvormige structuren op luchtfoto en een 50-tal meter ten oosten van de Gerolfswal, vond in 2010 een archeologisch onderzoek plaats. Daarbij werden Romeinse, vroegmiddeleeuwse en volmiddeleeuwse sporen onderzocht. De Romeinse grachten wijzen mogelijk op de aanwezigheid van een militair kamp. De vroegmiddeleeuwse sporen tonen

de aanwezigheid van een nederzetting uit de 8ste-9de eeuw, waarbij een drieschepig en een één- of tweeschepig hoofdgebouw, één bijgebouw en een waterput zijn aangetroffen. Ook tijdens de volle middeleeuwen was er een nederzetting op het terrein aanwezig, bestaande uit een drieschepig hoofdgebouw en drie bijgebouwen, uit de 10de eeuw (DE LOGI & VAN CAUWENBERGH 2010: 67-69).

In Merendree zijn veel Romeinse vondsten gedaan. Het gaat om concentraties van bouwmaterialen en aardewerkconcentraties, vooral gekend door prospectiewerk (DE CLERCQ 1995). Een opgraving te Merendree – Molenkouter leverde een Romeins wegtraject op, alsook nederzettingssporen en een oven die wees op artisanale activiteiten (THOEN 1998; DE CLERCQ *et al.* 1998). Recente vondsten door middel van metaaldetectie wijzen – vooral langs het Schipdonkkanaal – eveneens op een uitzonderlijke status van de vindplaats in de Romeinse periode (persoonlijke communicatie W. DE CLERCQ).

Te Merendree – Molenkouterslag werd bij een kleinschalige opgraving een drieschepige gebouwplattegrond uit de 10de tot 11de eeuw aangesneden (VANHEE & HOORNE 2005)

De archeologische kennis van Merendree is gestoeld op veldprospecties, enkele kleinere opgravingen rond de dorpskern en een iets groter onderzoek uit 2010. De belangrijkste conclusie is de aanwezigheid van een Gallo-Romeinse *vicus*, vanaf het eind van de 1ste eeuw n.Chr. Mogelijk is er ook een deels gelijktijdig militair kamp aangesneden, en enkele hypothetische monumentale begravingen. Interessant is de aanwezigheid van vroeg- en volmiddeleeuwse bewoningssporen. Het kan verwacht worden dat sporen zich kunnen doorzetten op het projectgebied.

5. Tijds kader

Het terreinwerk werd op vier werkdagen uitgevoerd van 28 tot en met 31 januari 2013. Door de natte omstandigheden, als gevolg van de vele regen en de dooiende sneeuw, werd het werk op 29 januari in de namiddag tijdelijk gestaakt. Het project werd geleid door Johan Hoorne, die gedurende vier dagen werd bijgestaan door Jeroen Vanhercke. De laatste twee werkdagen vervoegde ook Jana Van Nuffel het team, net als Adelheid De Logi op de laatste werkdag tijdens het trekken van de kijkvensters. De verwerking werd uitgevoerd door Adelheid De Logi, Johan Hoorne en Jeroen Vanhercke in de loop van februari en maart.

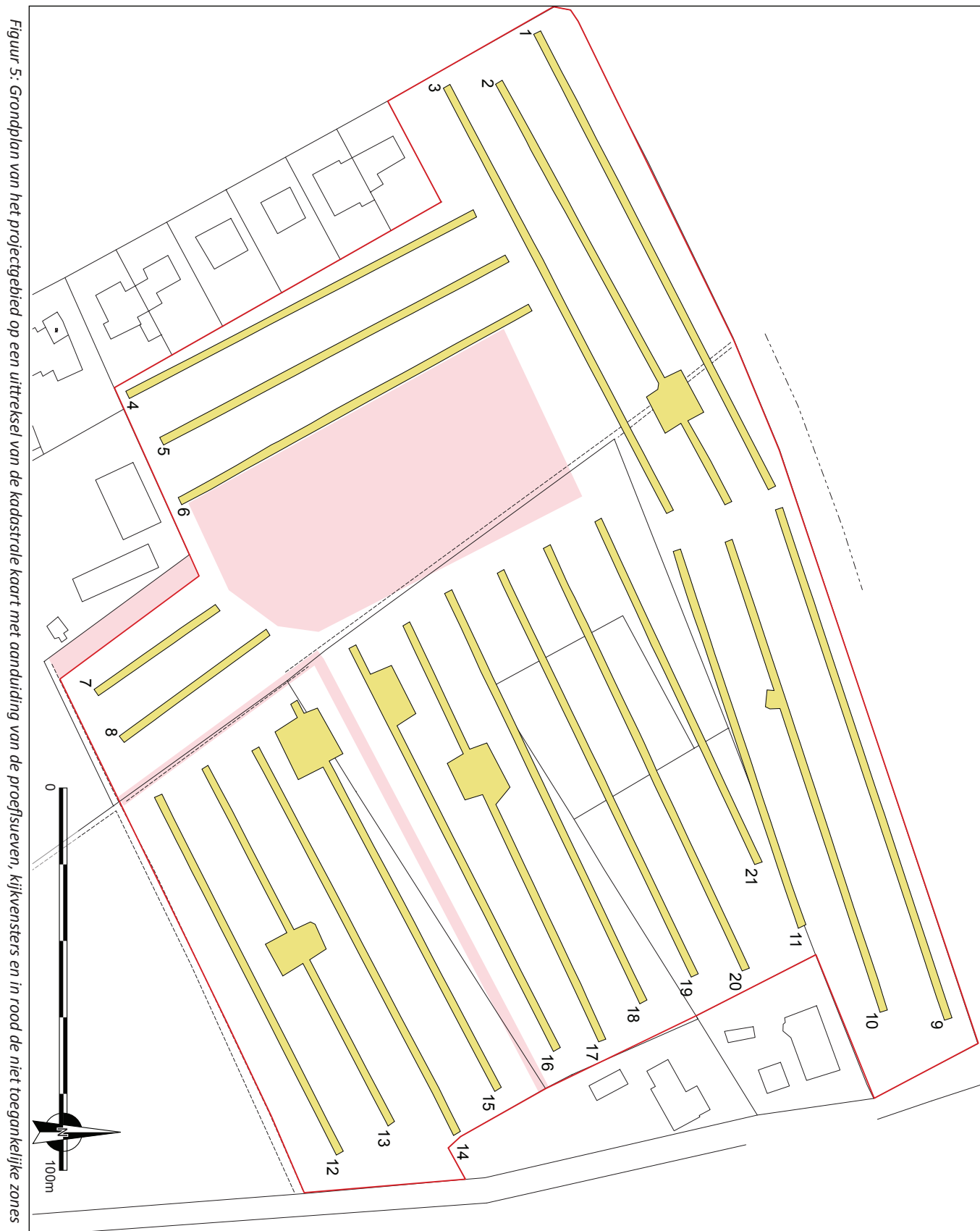
6. Methodologie

Archeologisch vooronderzoek heeft als doel onderzoeken of er archeologische relicten aanwezig zijn en wat de datering, aard, samenhang en bewaring van de sporen is. Met deze gegevens als basis, dient geëvalueerd te worden of een vervolgonderzoek noodzakelijk is. Om dergelijke inschatting te kunnen maken worden lange, parallelle proefsleuven van 2m breed gegraven op regelmatige afstand van elkaar. De vergaarde resultaten kunnen, met de nodige voorzichtigheid, geëxtrapoleerd worden om zo tot een goede prognose te kunnen komen.

Op het terrein van 4,2ha werden 21 proefsleuven aangelegd. Op een stuk van het terrein bevond zich een zone waar kleine haagbeuken geplant waren. Het team groef drie proefsleuven door deze westelijk gelegen zone, voor ze stopten op vraag van de eigenaar van de haagbeuken, ondanks de voorafgaandelijke vrijgave van de terreinen. Het bleek niet mogelijk de problematiek tijdig op te lossen, waardoor deze zone van ongeveer 4500m² niet toegankelijk was voor onderzoek. Een kleine strook in de zuidoostelijke hoek van het projectgebied was niet toegankelijk door de aanwezigheid van een gracht. Het merendeel van de proefsleuven heeft een NO-ZW oriëntatie, gebaseerd op de huidige lange percelen. De proefsleuven in het westelijke deel zijn haaks daarop georiënteerd.

In totaal kon 3,7ha terrein onderzocht worden. De 21 proefsleuven zijn goed voor een totale lengte van 2295,5m ofwel een oppervlakte van 4591m². Dit komt overeen met 12,41% van het terrein. Bijkomend werden ook vijf kijkvensters aangelegd verspreid over het terrein. Dit zorgde voor een additionele 745,75m², ofwel 2,02%. Samen zorgen de proefsleuven en kijkvensters voor 14,42% reeds onderzochte oppervlakte ten opzicht van het toegankelijke projectgebied.

Het graven van de proefsleuven gebeurde door een rupskraan (van ruim 22,5ton) met platte graafbak van 2m breed, die onder begeleiding van een archeoloog de bovenste laag grond

Figuur 6: De graafkraan legt een proefsleuf aan

Figuur 7: Met behulp van een lokaal meetsysteem worden alle sporen digitaal opgetekend

afgroef tot op het gewenste niveau. De bovenste laag werd gescheiden afgegraven van de lagen daar net onder. Het archeologisch team groef tot op het archeologisch relevante niveau, dit is de diepte waarop de archeologische sporen zich tegenover de moederbodem als grondverkleuring aftekenen. Bijkomend werd in bijna elke sleuf een profielput gegraven. Hierbij wordt plaatselijk ongeveer 0,6m dieper gegraven om inzicht te krijgen in de bodemopbouw. Deze bodemprofielen werden opgeschoond, gefotografeerd en beschreven. De aangetroffen sporen werden opgeschaafd, aangekrast, gefotografeerd en ingetekend. De sporen werden genummerd met een nummer bestaande uit vier cijfers. De eerste twee verwijzen telkens naar de sleuf, de laatste twee zijn een volgnummer. Op het terrein werden de proefsleuven ingetekend met een tabletpc, waarop ook direct spoorfiches werden ingevuld. Het intekenen van de sleuven gebeurde op basis van een meetlijn die telkens gemarkeerd werd door minimum twee betonijzers, die door de landmeter werden ingemeten. De landmeter mat telkens ook de sleufcontouren en de hoogtes op. Vondsten werden gerecupereerd en bewaard in vondstzakken gelabeld met de projectcode en spoornummers. Een beperkt aantal sporen werd gecoupeerd, en tenslotte werden de sleuven gescand met een metaaldetector.

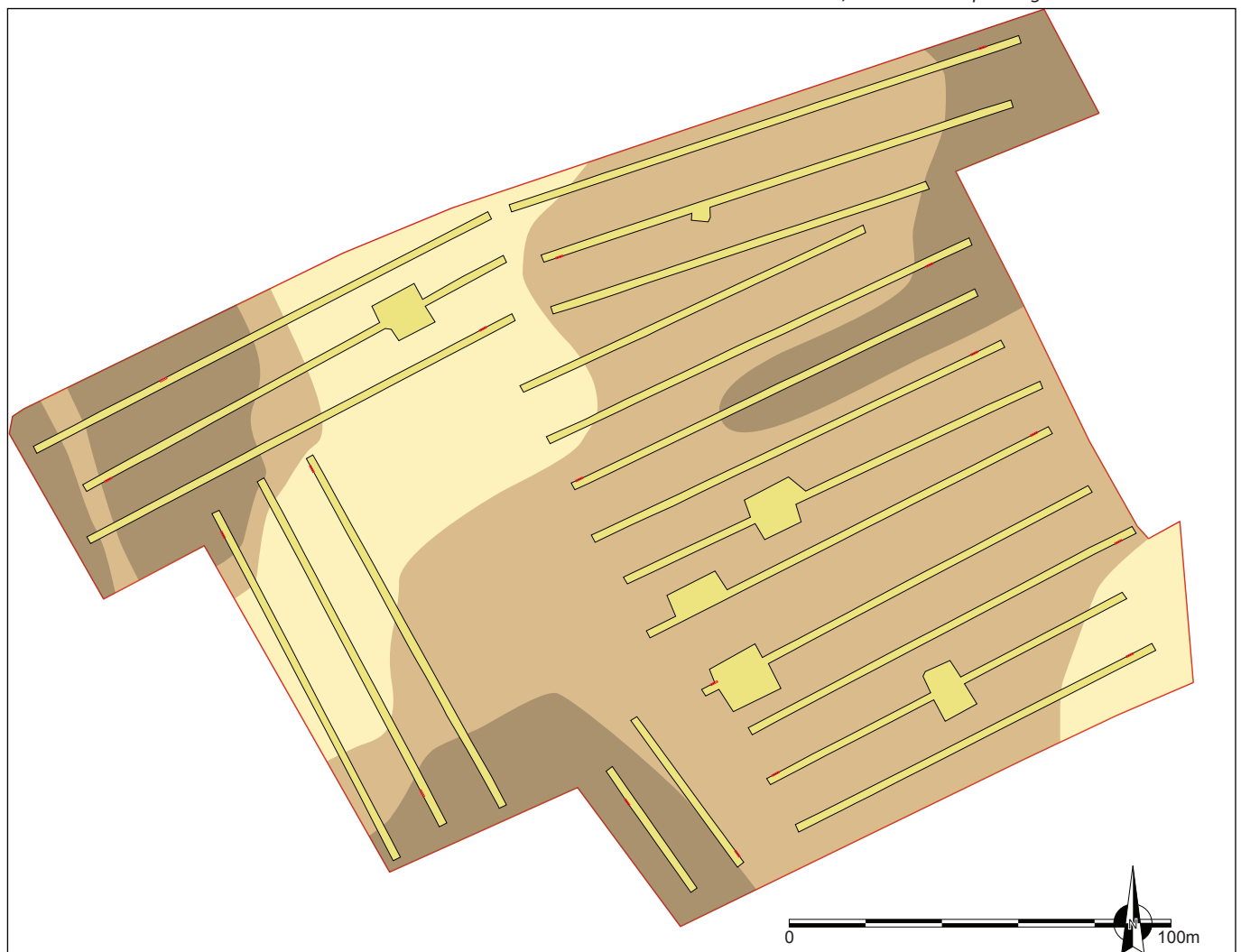
De verwerking bestond uit verschillende aspecten. De digitale veldtekeningen werden samengebracht en verder gedigitaliseerd tot één grondplan, waarbij ook de gegevens van de landmeter werden verwerkt. De veldfoto's werden hernummerd en opgeslagen in verschillende mappen. De sporen (en vondsten) werden beschreven in lijsten, en per sleuf in een harrismatrix vevat. Een volgende stap was het synthetiseren van deze informatie tot dit rapport. Het digitaal en analoog archief wordt bewaard bij De Logi & Hoorne bvba. De lijsten, het grondplan en een selectie van de veldfoto's zijn terug te vinden op de digitale bijlage meegegeven bij dit rapport.

7. Resultaten: algemeen

Het proefsleuvenonderzoek te Merendree leverde hoofdzakelijk grondsporen op. Dit zijn grondverkleuringen die wijzen op een verstoring van de moederbodem. Wanneer de grond door mens, dier of flora werd uitgegraven of omgewoeld laat dit een spoor na met een andere kleur en textuur dan de omliggende ongestoorde bodem. Naast grondsporen werden ook enkele mogelijke uitbraaksporen van stenen funderingen en een baksteen structuurtje in een van de sleuven aangesneden. In wat volgt worden eerst de bodemkundige vaststellingen op het terrein besproken, daarna volgt een toelichting betreffende de natuurlijke sporen en hun impact op het archeologisch niveau, en tenslotte worden de aangetroffen antropogene sporen belicht.

Volgens de bodemkaart van België is het projectgebied samengesteld uit vijf bodemtypes. De westelijke helft van het terrein bestaat uit een zandbodem met een verbrokkelde ijzer en/of humus B horizont. In het noordwesten is dit een droge zandbodem (Zbh), in het zuidwesten een matig droge bodem (Zch). Centraal langs de noordelijke rand van het projectgebied betreft het een matig droge zandbodem met sterk gevlekte verbrokkelde textuur B horizont (Zcc(h)). Het oostelijk deel van het plangebied bestaat in het noorden uit een Sch-bodem, dit is een matig droge lemige zandbodem met verbrokkelde ijzer en/of humus B horizont. De zuidoostelijke hoek staat gekarteerd als Pcm of een matig droge licht zandleembodem met dikke antropogene humus A horizont (AGIV-bodemkaart). Dit komt vrij goed overeen met de situatie die tijdens het veldwerk geregistreerd werd. Met uitzondering van een N-Z lopende zone in het westen en de uiterst zuidoostelijke hoek van het terrein waar de moederbodem bestond uit een beige C horizont, werd overal een dikke ijzer en/of humus B horizont vastgesteld met zones waar ook nog de bovenliggende podzolhorizonten A en E aanwezig waren. De bewaring van de bodem lijkt in verband te staan met het lokaal reliëf.

Figuur 8: Het grondplan met aanduiding van de aangelegde bodemprofielen in rood; de C-horizont in lichte tint, de bewaarde podzolgronden in donkere tint

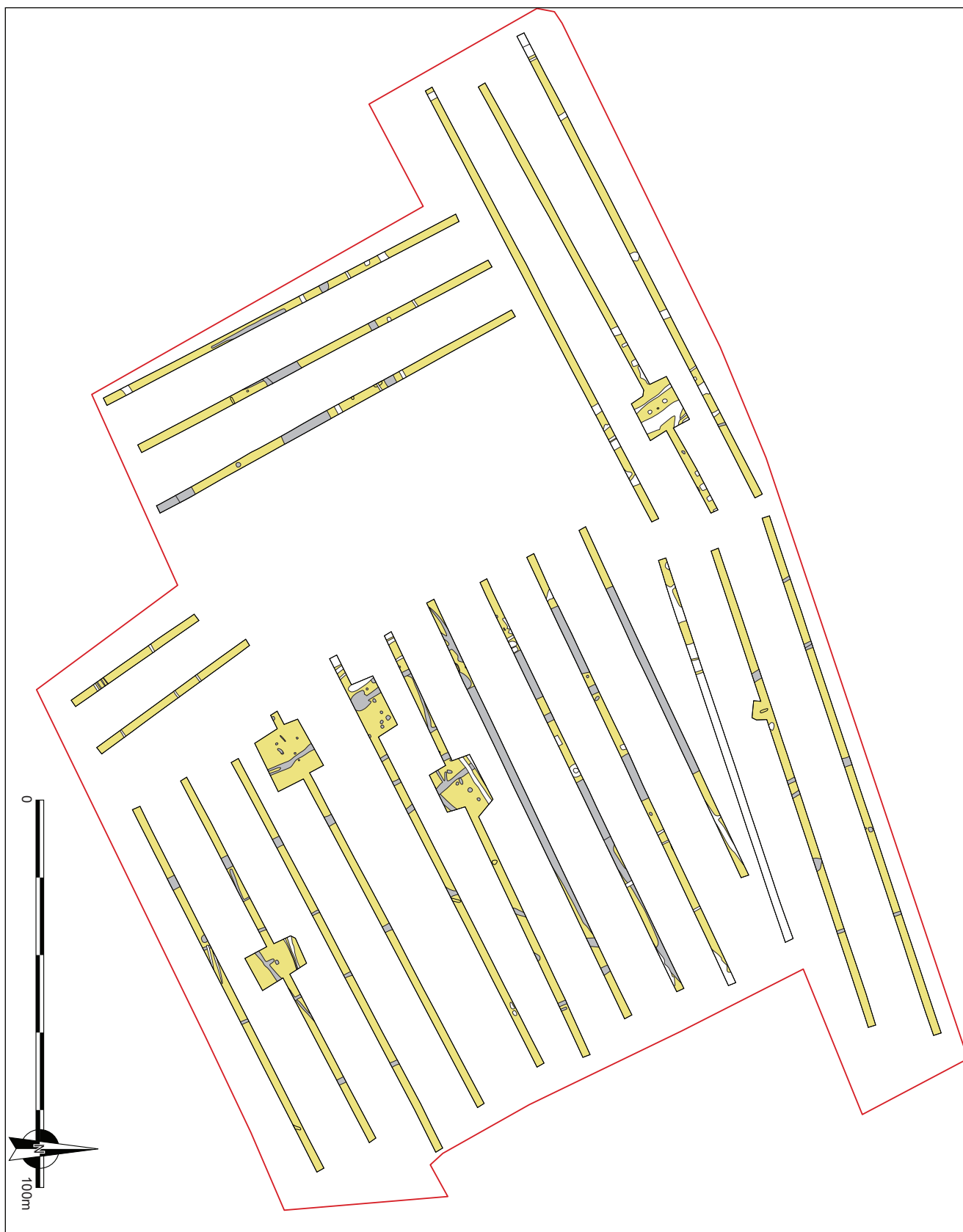
Zo bevindt zich ter hoogte van de hierboven vermelde N-Z lopende zone het hoogste punt van het terrein. Hier bevindt zich wellicht een lokale zandrug met hoogtes rond 10,7m TAW. Ten westen ervan daalt het terrein licht af naar 10,10m TAW, in oostelijke richting variëren de TAW-waarden van ca. 9,85m in het zuidoosten tot ongeveer 10m in het noordoosten. Waarschijnlijk zijn in deze lager gelegen zones de bovenste podzolkpakketten nog bewaard omdat hier de ondiepe depressie door nivellerende landbouwactiviteiten werd toegedekt. Op de hoger gelegen rug is de podzol door deze activiteit echter verploegd en/of geërodeerd. Bewaarde podzolbodems zijn eigenlijk oude bodems waarin soms nog artefacten in situ aanwezig zijn. Deze bodems maken een van de weinige omstandigheden uit waar onderzoek naar steentijdaanwezigheid van de mens mogelijk is en het meest resultaat oplevert. Bij archeologisch onderzoek op dergelijke bodems moet steeds aandacht besteed worden aan eventuele steentijdvondsten. Bij het vooronderzoek op dit terrein werden echter geen objecten uit de steentijden aangetroffen.

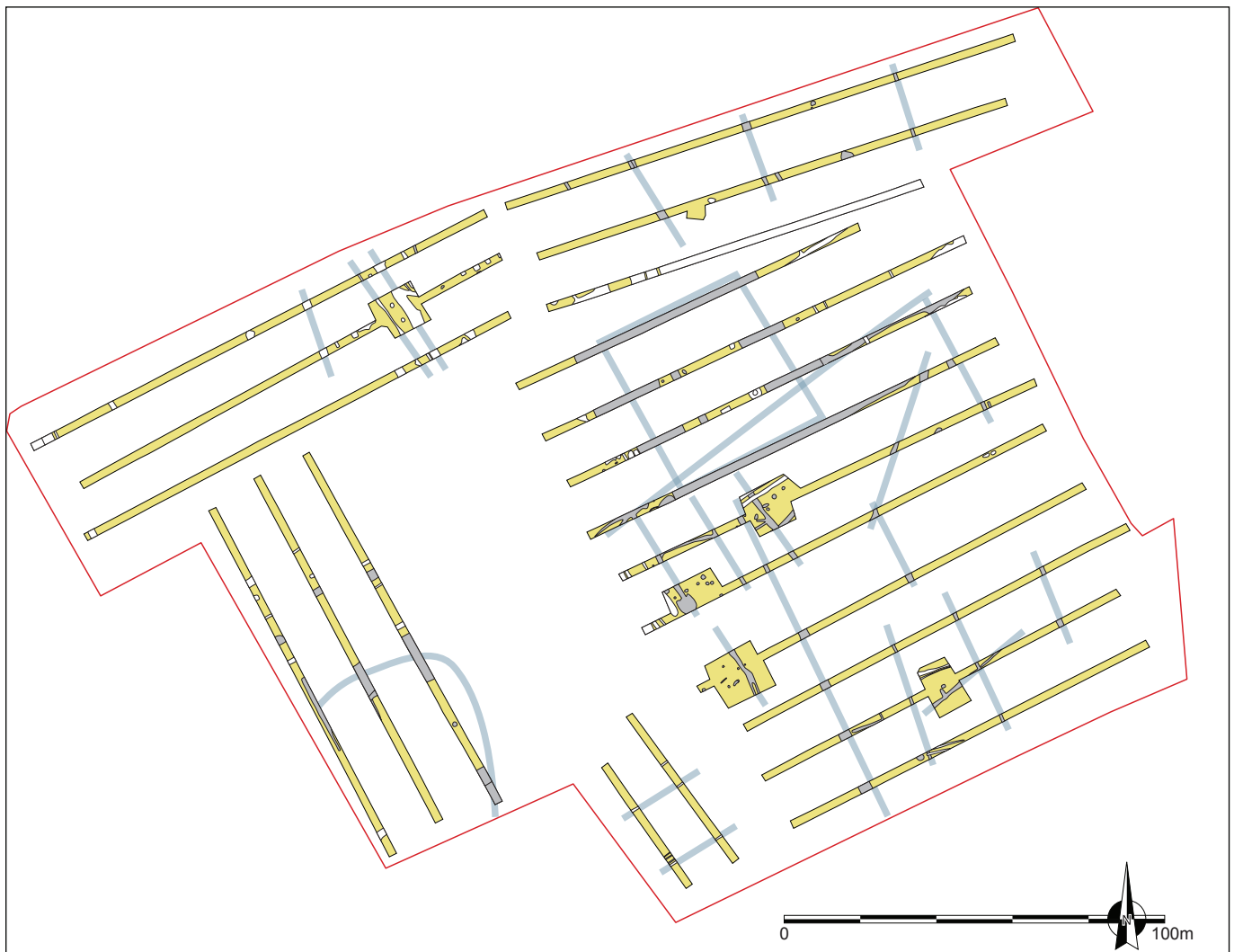
Sporen van natuurlijke oorsprong waren veelvuldig aanwezig op het terrein. Hun impact op de leesbaarheid van het bodemarchief is echter klein. Het betreft hoofdzakelijk gangen van mollen en kleine knaagdieren. Windvallen werden niet aangesneden. Antropogene sporen werden vastgesteld in alle getrokken proefsleuven. Het gaat voornamelijk om sporen van grachten, maar ook kuilen, paalsporen en enkele mogelijke waterputten. Deze sporen van menselijke activiteit lieten zich lezen als zeer donkere grijze tot bruingrijze sporen met een vrij scherpe aflijning. Dankzij enkele vondsten gedaan in de opvulling van sporen en cartografische gegevens kan een deel van de gedocumenteerde sporen chronologisch geplaatst worden. Op basis van gelijkenissen of verschillen in kleur, vorm en uitlogingsgraad van de spoorvulling kan voor de resterende sporen ook een vermoedelijke datering geformuleerd worden. Antropogene sporen komen verspreid voor in het gebied, behalve in de lege zones langs de noordelijke grens en in de zuidoostelijke en de uiterst zuidelijke hoek van het projectgebied. Over het algemeen betreft het een lage tot matige densiteit aan archeologisch relevante sporen. Dit beeld moet echter genuanceerd worden omdat een deel van het gebied niet geprospecteerd kon worden. De antropogene sporen worden verder chronologisch toegelicht.

*Figuur 9 t.e.m. 12:
Veldopnames van
bodemprofielen verspreid
over het terrein.
Met verschillende
bewaring van A-, B-, en C-
bodemhorizonten*

Figuur 13: Grondplan met conductie van de recente sporen in wit, en de vermoedelijk oudere sporen in grijs

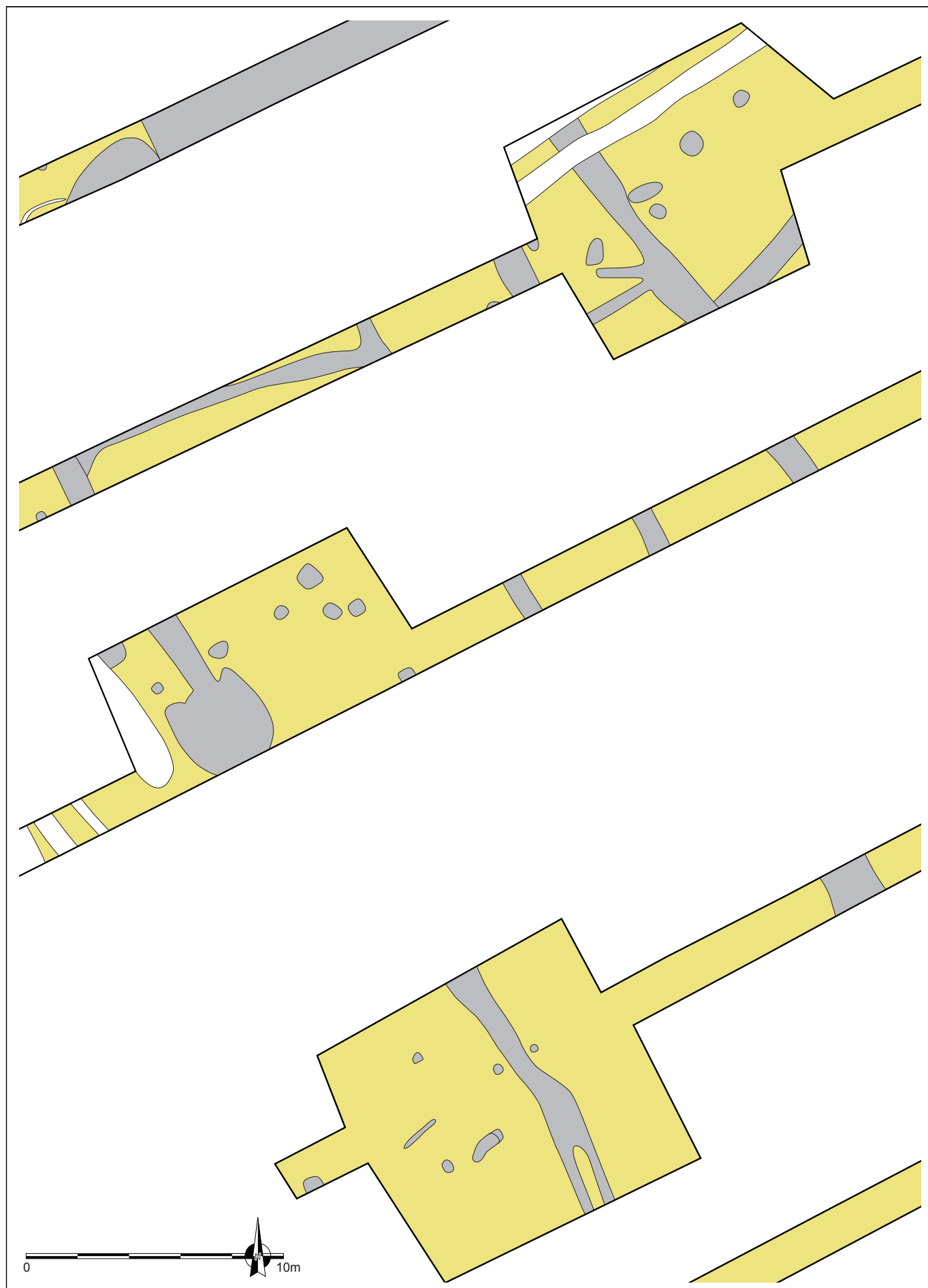

Figuur 14: Het grondplan met aanduiding van de aangetroffen sporen en mogelijk verloop van grachttracés

8. De oudste sporen: volmiddeleeuwse bewoning

De archeologische sporen die het oudst dateren situeren zich centraal in de zuidelijke helft van het terrein (sleuven 12 tot en met 19). Het betreft grachten, paalsporen, kuilen en mogelijk twee waterputten. Al deze sporen hebben gelijkaardig kenmerken: ze manifesteren zich als behoorlijk homogene donkergrijze sporen met een vrij scherpe aflijning.

De grachten die vermoedelijk tot deze fase horen hebben een NW-ZO oriëntatie en haaks daarop. Een aantal grachttracés kunnen op basis van de aangesneden fragmenten met enig voorbehoud gereconstrueerd worden. Zo lijkt een grachtensysteem met NW-ZO/NO-ZW oriëntatie dit deel van het terrein ruimtelijk in te delen (sporen 1504/3302-3404-1713-1802; 1801-1913; 1913-1807-1702 en 1307/3101). Deze oriëntatie komt ook terug in de configuratie van de aangetroffen paalsporen. Zo werd in het kijkvenster ter hoogte van sleuf 17 een NO-ZW lopende rij van minstens vier paalsporen (sporen 1708, 3508, 3509 en 3510) en 11,5m lang aangesneden. Het zijn ronde tot ovale sporen met een vrij homogene donkergrijze vulling. Hun afmetingen gaan van 0,8 bij 0,6m (1708) tot 1,1 op 1,1m (3509). De vier paalsporen zijn op een regelmatige tussenafstand van ongeveer 3,2m ingeplant. In de directe nabijheid van deze vermoede palenrij werden nog één (1706), mogelijk drie (1709 en 1711) paalsporen gevonden. Mogelijk werd in dit kijkvenster een deel van een gebouw uit de volle middeleeuwen aangetroffen. De datering voor dit vermoede gebouw is gebaseerd op de vondst van zes wanden en een kogelpotrand in handgevormd zandverschraald volmiddeleeuws aardewerk in spoor 3510, en de sterke gelijkenis met de volmiddeleeuwse sporen die in 2010 archeologisch onderzocht werden op een nabijgelegen perceel langs het Hammeken (DE LOGI & VAN CAUWENBERGH 2010: 51).

Figuur 15: Detailgrondplan van de zone met volmiddeleeuwse sporen

Figuur 16: Gracht 1504, geflankeerd door palen 1503 en 1505

Figuur 17: Spoor 3509

Figuur 18: Paalspoor 3303 in het vlak

Figuur 19: Paalspoor 3305 in doorsnede

Op 6m ten zuidoosten van en parallel aan deze palenrij bevindt zich gracht 3504 die misschien verband houdt met de structuur. Deze gracht wordt oversneden door een haaks lopend grachtfragment (1707/3503/3506). De sporen van de palenrij snijden niet met deze laatste gracht. Ter hoogte van het zuidwestelijk uiteinde van sleuf 16 werd eveneens een kijkvenster aangelegd om een beter zicht te krijgen op de daar aangesneden sporen. Hier werd in eerste instantie een mogelijke waterput (1604) aangetroffen. Dit rond tot ovaal spoor heeft een diameter van 4,5 tot minimum 4,2m en wordt gekenmerkt door een vrij homogene donkergrijze kleur die overeenkomt met de andere sporen uit deze zone. Langs het noordwesten loopt een NW-ZO gerichte gracht (3404) over in de waterput. Een oversnijding tussen beide sporen was niet zichtbaar in het vlak. Daarnaast bevonden zich in dit kijkvenster nog zes (3403, 3405, 3406, 3407, 3408 en 3409), mogelijk zeven (1605), paalsporen en een vermoedelijke kuil (3402). Ook deze sporen hebben een vrij homogene donkergrijze vulling. Enkel kuil 3402 is iets bruiner van kleur en bevat brokken verbrande rode leem. Dergelijke leemfragmenten komen vaak voor in volmiddeleeuwse sporen in deze regio (bijvoorbeeld te Merendreeoord; DE LOGI & VAN CAUWENBERGH 2010).

Ook aan het zuidwestelijke uiteinde van sleuf 15 werd een kijkvenster aangelegd. Het mogelijke vervolg van gracht 3404 (1504/3302), vier kleinere paalsporen (1503, 1505, 3303 en 3304), een smalle greppel (1502) en twee kuilen of grotere paalsporen (1501 en 3301) werden hier aangesneden. Qua vulling en aflijning lijken deze sporen min of meer gelijktijdig met deze uit de voorgaande kijkvensters. In paalspoor 3303 werd een wandscherf in zandverschaald grijs aardewerk gevonden, die waarschijnlijk in de volmiddeleeuwse periode (10de-12de eeuw) thuis hoort. Naast deze duidelijke sporenclusters moeten ook nog drie mogelijke paalsporen (1901, 1903 en 1904) in het westelijk uiteinde van sleuf 19, een paalspoor (1305) in het kijkvenster op sleuf 13, en een mogelijke waterput (1202) in de westelijke helft van sleuf 12 vermeld

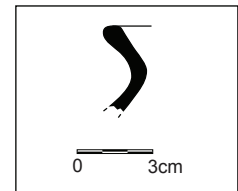
Figuur 20: Mogelijke waterput 1604

Figuur 21: Zicht op kijkvenster 4, met palen, grachten en kuilen

Figuur 22: Spoor 1202

Figuur 23: Randscherf van een volmiddeleeuwse kogelpot uit spoor 1302

worden. Dit laatste spoor is waarschijnlijk ovaal of rond van vorm, heeft een diameter van minimum 2m en wordt, zoals de andere vermoedelijk volmiddeleeuwse sporen, gekenmerkt door een vrij homogene donkergrijze vulling. Tenslotte moet nog de vondst van een wandscherf en een kogelpotrand in greppel 1302 vermeld worden, wat opnieuw in de richting van een volmiddeleeuwse datering van deze zone wijst.

Op basis van deze resultaten kan wellicht besloten worden dat zich in de westelijke helft van sleuven 12 tot en met 19 sporen van volmiddeleeuwse bewoning bevinden. Deze sporen wijzen op de aanwezigheid van houten gebouwstructuren met bijhorende waterputten en kuilen. De oriëntatie van de aangesneden grachtfragmenten doet vermoeden dat deze bewoning omgeven werd door erfgrachten die het terrein ruimtelijk, en mogelijk functioneel, indeelden. Er is echter geen duidelijkheid over een eventuele meerfasigheid binnen deze occupatie.

9. Late- en postmiddeleeuwse periode: twee walgrachtsites

Onderzoek van kaartmateriaal leert dat zich in het noordoostelijke kwadrant van het projectgebied een vierkante walgrachtsite bevond. In de zuidwestelijke hoek snijdt het terrein de noordelijke helft van een grotere, eerder ovale of langgerekte, walgrachtsite aan. Beide structuren zijn aangegeven op de kaart van Ferraris, die de situatie in de tweede helft van de 18de eeuw weergeeft. De vierkante structuur zou een toegang hebben in het westen en een groot stenen hoofdgebouw. De ovale site wordt samengesteld door een stenen hoofdgebouw in het zuiden van het wooneiland met de toegang ten zuiden ervan, meer noordelijk ligt een moestuin of akker. Daarnaast wordt de rest van het terrein ingenomen door landbouwgrond. Twee stenen gebouwen tegen de noordwestelijke grens van het terrein lijken overeen te komen met een nog bestaande hoeve op deze locatie. Jongere kaarten, meer bepaald de Atlas der Buurtwegen en de kaart van Popp, wijzen erop dat het stenen gebouw van de vierkante structuur ook in de tweede helft van de 19de eeuw nog zichtbaar aanwezig was. De gracht zelf staat niet op de kaarten als zodanig aangeduid, maar de perceelsgrenzen – ook de huidige – volgen wel duidelijk diens traject. De grotere langgerekte site is op dat moment echter verdwenen. Ook op sommige recente luchtfoto's zijn de contouren van de vierkante walgrachtsite nog zichtbaar als *cropmark*.

Walgrachtsites komen vrij vaak voor en werden voornamelijk aangelegd in de late middeleeuwen, maar ook latere voorbeelden uit de nieuwe tijden zijn gekend. Dergelijke structuren zijn residentieel van aard en moeten vooral de hoge status van de bewoner benadrukken. Het hoofdgebouw is meestal in steen opgetrokken. Bijgebouwen kunnen uit steen- of houtbouw bestaan (<https://onderzoeksbalans.onroerendergoed.be>; <https://inventaris.onroerendergoed.be/thesaurus/typologie/1137>).

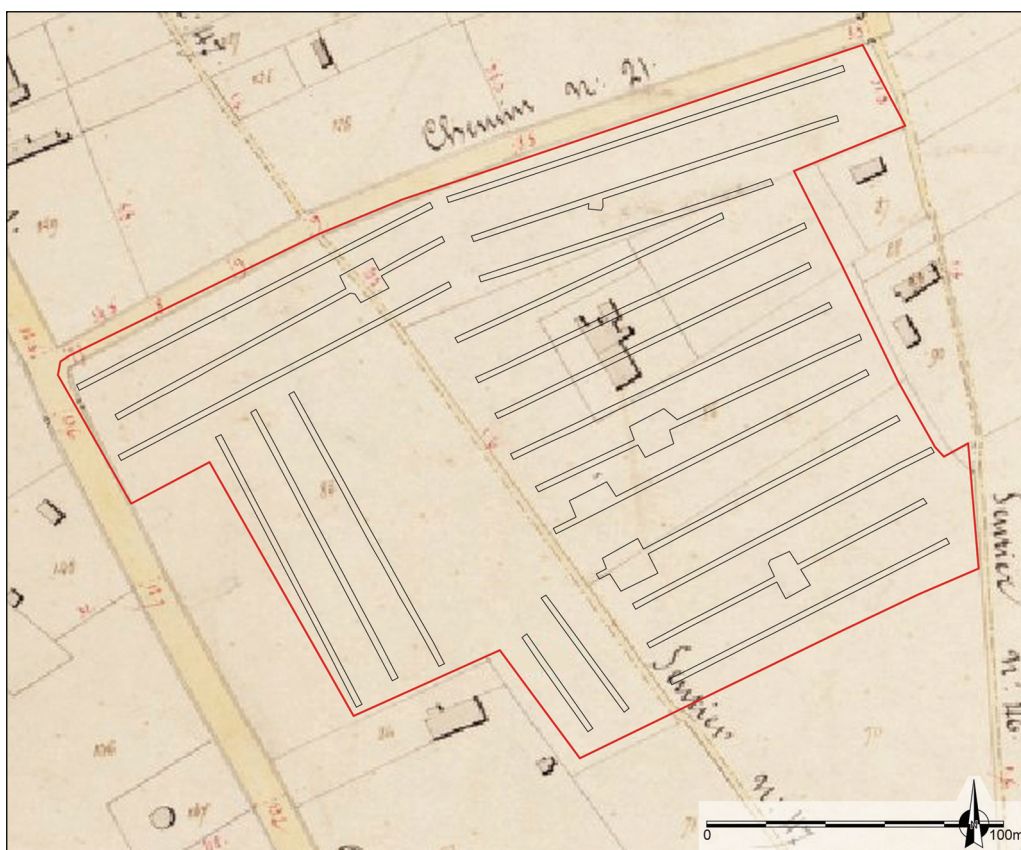
Bij het vooronderzoek werd de gedempte vierkante walgracht met zekerheid aangetroffen in sleuven 18 tot en met 21 (sporen 1805, 1908, 1912, 2007, 2012 en 2101). De structuur moet een NW-ZO oriëntatie gehad hebben en afmetingen van ca. 55 op minimum 45m. Een doorgang in het grachttracé werd met de sleuven niet aangesneden. De gracht heeft een breedte van minimaal 12,6m, en lokaal zelfs 18,5m. De gracht manifesteerde zich als een grijsbruin spoor met veel baksteen- en mortelbrokken in de vulling. Uit de zuidoostelijke zijde van de omgrachting (1805) werden drie wanden in roodbakken gedraaide waar met zandverschraling en dekkende loodglazuur, en een rand met witte glazuur gevonden. Dit aardewerk lijkt de bovenste opvulling van de gracht te situeren vanaf de postmiddeleeuwse periode, wat gezien zijn aanwezigheid op de kaart van Ferraris te verwachten is.

Binnen de omgrachting bevindt zich een wooneiland dat afmetingen van 24 op minimum 15m moet gehad hebben. In deze zone werden in sleuven 19 en 20 twee fragmenten van een NW-ZO lopend lineair donker bruingrijs spoor (1909 en 2010) aangesneden met fragmenten bouw materiaal in de vulling. Mogelijk is het een gedempte gracht, maar het zou ook om een uitbraakspoor van het hoofdgebouw van de walgrachtsite kunnen gaan. Het spoor valt immers, na projectie op de Atlas der Buurtwegen, pal op de zuidwestelijke lange wand van het hoofdgebouw. Uitbraaksporen van de andere wanden van de structuur werden echter niet opgemerkt. Nog binnen dit wooneiland werden een circulaire bakstenen waterput (1911), een rechthoekige bakstenen structuur (1910) die misschien een haard of kelder was, en een deels aangesneden (uitbraak?)spoor (2008) aangetroffen. De waterput bevindt zich in het zuidoostelijk kwadrant van het wooneiland, heeft een ronde of ovale insteek met diameter van minimum 3,3m en een lichtgrijze vulling met baksteen- en mortelfragmenten. De stenen schacht van de put is rond, heeft een doorsnede van 1,2m en is gevuld met donkerbruin zand en brokken bouw materiaal. De rechthoekige bakstenen structuur ligt centraal in de zuidelijke helft van de omgrachte zone, is NO-ZW gericht en meet 2,6 bij minimum 1,2m. Mogelijk kunnen deze restanten van muurwerk en de waterput in de postmiddeleeuwse tot subrecente periode gesitueerd worden, aangezien deze locatie volgens de cartografische gegevens tot minstens het midden van de 19de eeuw bebouwd was.

Het tweede exemplaar situeert zich in de zuidwestelijke hoek van het terrein en werd waarschijnlijk in sleuven 4 tot en met 6 aangesneden. Deze walgrachtsite was enkel terug te vinden op de Ferrariskaart, een bron waarvan geweten is dat de afstanden en oriëntatie niet heel nauwkeurig zijn. Een uittreksel van de kaart werd zo goed mogelijk op het plangebied geprojecteerd. Op basis hiervan gaat het vermoedelijk om een min of meer N-Z georiënteerde

Figuur 24: Uittreksel van de Ferrariskaart met een projectie van het projectgebied en de sleuven bij benadering (© www.kbr.be)

Figuur 25: Uittreksel van de atlas der buurtwegen met aanduiding van het projectgebied en de proefsleuven (© www.gisoost.be)

Figuur 26: Gracht 1908

Figuur 27: Gracht 1912

Figuur 28: Rechthoekige bakstenen structuur 1910

Figuur 29: Bakstenen waterput 1911

Figuur 30: Gracht 0603

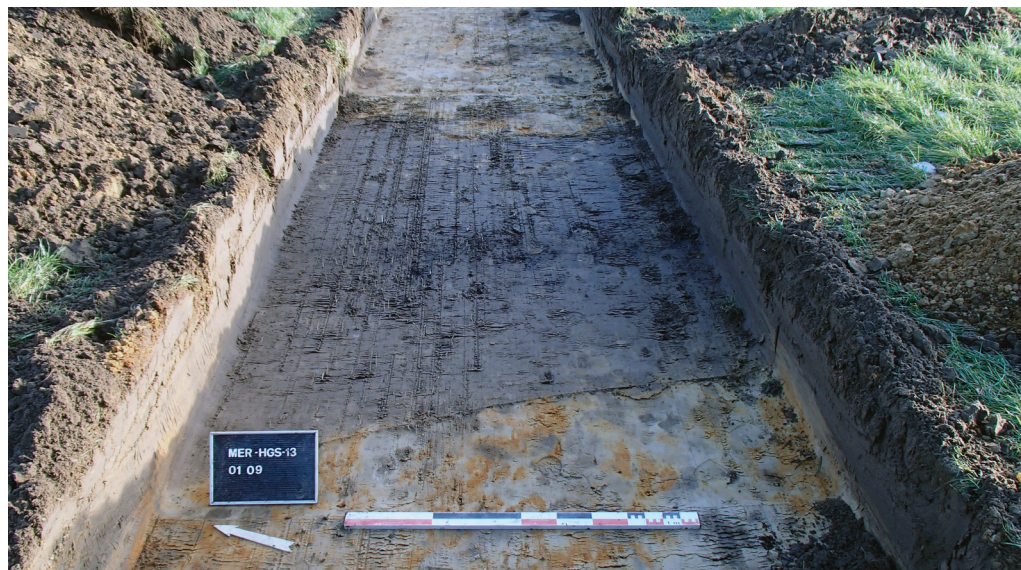
Figuur 31: Gracht 0601

langwerpige structuur. De walgracht werd wellicht met sporen 0402, 0504, 0603 en 0601/0609 aangesneden. De noordelijke fragmenten duiden op een gracht met minimale breedte van 10m, een NO-ZW oriëntatie en een donkerbruine tot grijsbruine vulling. In sleuf 4 lijkt het er echter op dat zich hier een onderbreking in de gracht bevond die niet zichtbaar is op de Ferrariskaart, ofwel werd de gracht niet herkend op het terrein. Ongeveer 20m ten noorden van deze gracht bevindt zich een smaller grachttracé met een gelijkaardig, zij het gebogen, traject (0404, 0503 en 0607). Deze gracht heeft een breedte van ca. 2,6m en een uitgelopen lichtbruine vlekkerige vulling. Het is niet duidelijk of ook dit spoor iets te maken heeft met de walgrachtsite. De enige vondsten met betrekking tot deze walgrachtsite is een fragment van een tegel in een lichtbruin baksel met een witte en blauwe glazuur afkomstig uit spoor 0402 en een wand in steengoed uit spoor 0601. Het lijkt erop dat de jongste demping van de brede gracht in de postmiddeleeuwse periode of nieuwe tijd gesitueerd mag worden. Binnen de omwalling werd slechts één spoor (0602) aangetroffen. Het is een ronde grijze vlek, mogelijk een kuil, met een diameter van 1,2m.

Er kan besloten worden dat zich op het terrein te Merendree één volledige en één gedeeltelijke site met walgracht bevindt. Het volledig exemplaar is vierkant van vorm en moet, tenminste wat het hoofdgebouw betreft, zeker in gebruik geweest zijn tot het midden van de 19de eeuw. Toch blijven hier nog vragen onbeantwoord: van wanneer dateert de aanleg van de structuur, zijn er verschillende fases in de aanleg, zijn er nog sporen van andere en misschien oudere structuren op het wooneiland en hoe verhoudt deze walgrachtsite zich ten opzichte van de volmiddeleeuwse bewoning net ten zuiden ervan en ten opzichte van de meer zuidwestelijk gelegen omwalde structuur? Gezien in de betreffende zones geen grote verstoringen werden vastgesteld kunnen deze vragen met een archeologische opgraving mogelijk beantwoord worden. Dezelfde vragen stellen zich met betrekking tot de meer zuidwestelijk gelegen walgrachtsite.

10. Recente sporen

Voornamelijk in de noordelijke zone van het terrein werden sporen van recente activiteiten aangetroffen. Het gaat in hoofdzaak om grachten die terug te voeren zijn tot de interne percelering van het terrein en samenvallen met de vroegere en huidige kadastergrenzen, zoals grachttrajecten 0107/0209/3601/0303 en 0109/0207/3603/3606/0305/0304 in sleuven 1 tot en met 3, en de lange verstoring in sleuf 11 (1105). Daarnaast zijn ook enkele paalsporen en kuilen de getuigen van recente graafactiviteiten.

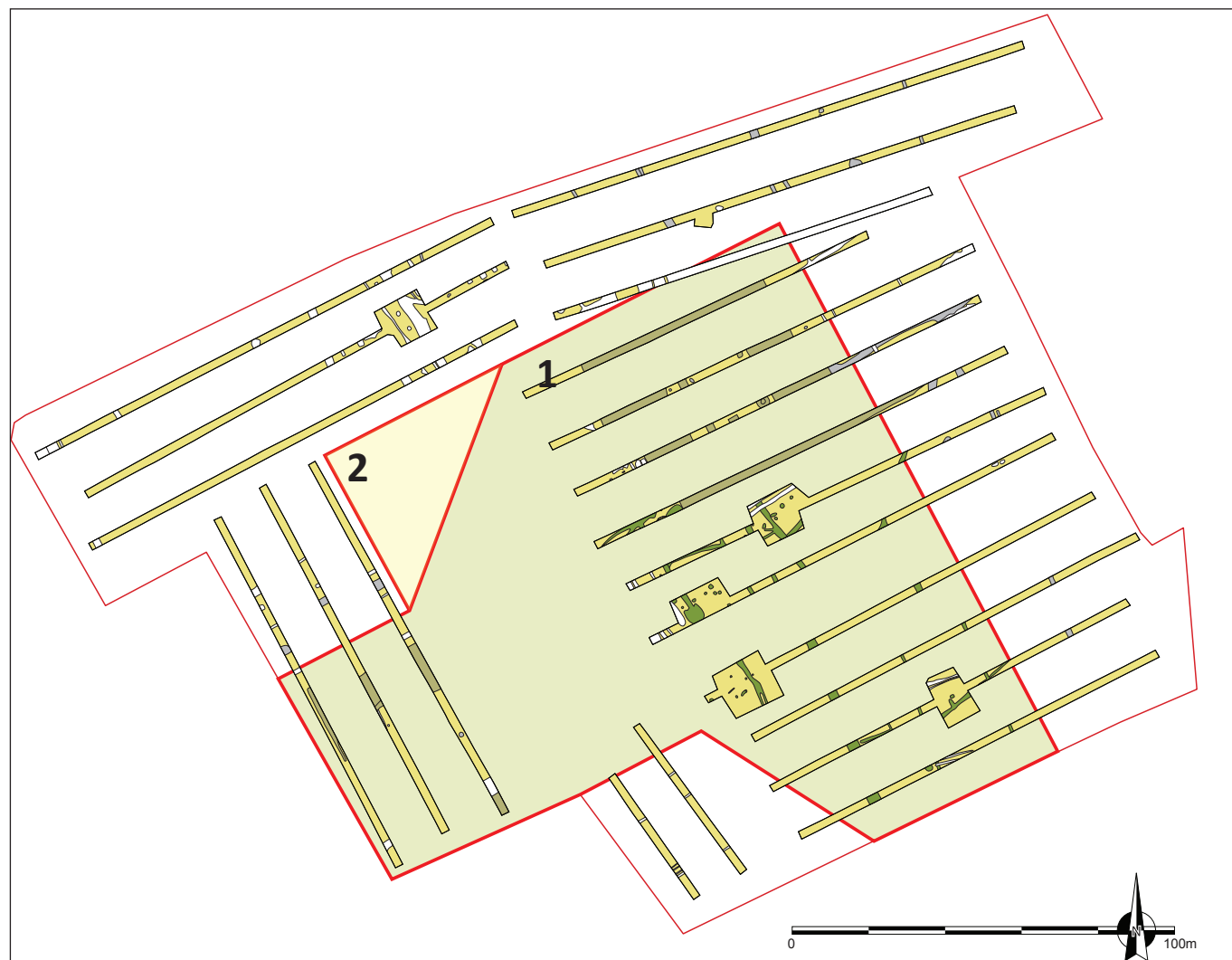
Figuur 32: Veldopname van gracht 0109

11. Conclusies en aanbevelingen

Begin 2013 voerde De Logi & Hoorne een archeologisch vooronderzoek uit in opdracht van de VMSW op gronden van de DSB te Merendree. Er werden 21 lange, parallelle proefsleuven aangelegd op 4,2ha terrein. Tijdens het onderzoek zijn in het zuidoostelijke deel van het projectgebied verschillende sporen aangetroffen die wijzen op een volmiddeleeuwse occupatie. Het betreft verschillende grachten die een terrein ruimtelijk indelen, paalsporen die de mogelijke aanwezigheid van houten gebouwen verraden, bijhorende kuilen en mogelijke waterputten. De densiteit van de sporen is laag tot matig, maar plaatselijk kunnen zones voorkomen met hogere sporendensiteit. De bewaring van de sporen is behoorlijk tot goed. Ten noorden en ten oosten van deze volmiddeleeuwse sporenconcentratie bevinden zich twee walgrachtsites. Eén exemplaar werd volledig aangetroffen ten noorden. Het is vierkant van vorm en is op basis van cartografische gegevens zeker in gebruik tot het midden van de 19de eeuw. Op het omwalde terrein zijn ook een relatief recente waterput en een bakstenen structuur opgetekend. De andere walgrachtsite is langwerpig ovaal, maar ligt slechts ten dele op het projectgebied. Mogelijk gelijktijdige postmiddeleeuwse of recente grachten werden eveneens gedocumenteerd tijdens het onderzoek.

Op basis van deze gegevens is een vervolgonderzoek aangewezen. Wat betreft de volmiddeleeuwse sporen van bewoning dient een vlakdekkend onderzoek uitgevoerd te worden. Met aandacht voor een aantal onderzoeksvragen. Wat is de uitgestrektheid en indeling van de erven of het erf? Dit aspect is niet goed gekend door de kleinschaligheid van opgravingen in het verleden. Eventueel moet het ook mogelijk zijn om erfgrachten met een volgsleuf ook buiten het opgravingsvlak te volgen. Een ander thema is of er meerdere fases aanwezig zijn of niet? Is er een chronologisch verband met één of beide walgrachtsites? Gezien de nabijheid van de vroegmiddeleeuwse occupatie te Merendree, dient ook nagegaan te worden of er sporen van voorlopers zijn. Zijn er vroegmiddeleeuwse sporen aanwezig en wat is de verhouding met de volmiddeleeuwse sporen? Op kleinere schaal dient nagegaan te worden of de waarschijnlijk aanwezige gebouwen tot een gekend type gebouw horen en of deze kunnen helpen de typo-chronologie van deze structuren scherper te stellen. Concreet dient een zone van 1,95ha vlakdekkend opgegraven te worden, rekening houdende met de aanwezigheid van gebouwen, kuilen, grachten en waterputten (fig. 33.1).

De zone naast deze sporenconcentratie kon door de aanwezigheid van haagbeuken niet volledig onderzocht worden. Loopt de volmiddeleeuwse occupatie ook verder door in deze zone? Er kan uitgegaan worden van een vlakdekkende opgraving op het grootste deel (zie infra), maar een deel van het terrein is optioneel op te graven. Het betreft ongeveer 1000m², lopen er geen sporen door dan kan na overleg met de archeologische overheden deze zone gedeeltelijk of geheel geschrapt worden (fig. 33.2).

Figuur 33: Grondplan met aanduiding van de advieszones

De latere walgrachtsites zijn tevens interessante structuren. Vooral de nabijheid van de volmiddeleeuwse occupatie levert stof tot denken op. Is er een verband tussen beide? Kan één of beide van de walgrachtsites gezien worden als chronologische opvolger van de volmiddeleeuwse occupatie, en is er al dan niet sprake van continuïteit? Verder is het ook belangrijk om de aanleg van deze walgrachtsites te proberen dateren. Zijn er verschillende fases waar te nemen? Wat is de relatie tussen beide walgrachtsites? Bevinden zich oudere structuren op het wooneiland? Gezien de vierkante structuur volledig binnen het projectgebied ligt en deze aansluit op de volmiddeleeuwse zone, lijkt het logisch deze mee te nemen in het vlakdekkend onderzoek (fig. 33.1). De brede, en vermoedelijk ook diepe, gracht dient op een aantal plaatsen gecoupeerd te worden, dus zal rekening moeten gehouden worden met grondwaterbemaling. De gedeeltelijk aangetroffen walgrachtsite is minder duidelijk vastgesteld tijdens het onderzoek. Ook deze zone kan bij het vlakdekkend onderzoek betrokken worden, met dezelfde opmerkingen als voor bovenstaande walgrachtsite (fig. 33.1).

De resultaten van dit archeologisch vooronderzoek zijn bijzonder interessant. Merendree is een erg belangrijke plaats in de Romeinse en vroegmiddeleeuwse periode, wat met archeologisch onderzoek al meermaals is aangetoond. Sporen van volmiddeleeuwse bewoning zijn ook gekend, maar niet eerder in een ruimer kader. De resultaten van de vervolgoopgraving kunnen een concreter beeld scheppen van verschillende perioden in en rond de dorpskern. Er bestaan eveneens kansen om de bouwtypochronologie en de ruimtelijke structuur van nederzettingen van naderbij te bestuderen. Vooral de mogelijke continuïteit met de walgrachtsites lijkt interessant, een aspect dat voorheen onderbelicht is, en waarvoor Merendree en de omliggende regio nog bitter weinig gegevens bestaan.

12. Bibliografie

DE LOGI A. & VAN CAUWENBERGH S., 2010. *Archeologisch onderzoek Nevele – Merendreedorp*. Klad – rapport 20. Kale-Leie Archeologische Dienst. Aalter.

DE CLERCQ W., 1996. Gallo-Romeins Merendree. Een nederzetting tijdens de eerste eeuwen van onze jaartelling. *Het land van Nevele* XXVII, 2: 93-196.

DE CLERCQ W., 1995, *De Gallo-Romeinse aanwezigheid in Merendree (Nevele, O.VI.). Een archeologische survey*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent.

DE CLERCQ W., DESCHIETER J., HAGEMAN B., THOEN H. & VERMEULEN F., 1998. Recent Romeins archeologisch onderzoek in de vallei van de Kale, grondgebied Land van Nevele: sites en structuren. *VOBOV-Info* 47: 28-33.

VANHEE D. & HOORNE J., 2005. Een volmiddeleeuwse hoeve met explosieve verrassing in de Molenkouterslag. *Monumentenzorg en cultuurpatrimonium. Jaarverslag van de provincie Oost-Vlaanderen*: 180-181.

THOEN H., 1998. De Romeinse bewoning in de vallei van de Kale binnen het gebied van het Land van Nevele. Status quaestionis van het onderzoek. *VOBOV-Info* 47: 24-27.

